

İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi

(Journal of Humanities and Social Sciences Academy)



Mediha Seda SUVACI



İbrahim BOZKURT

İNTOBA



JHSSA

Yüksek Lisans, Mersin Üniversitesi, Mersin / Türkiye

medihaseda23@gmail.com

[Doi: 10.5281/zenodo.6667706](https://doi.org/10.5281/zenodo.6667706)

ORCID: 0000-0002-1643-6218

Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, Mersin / Türkiye

ibrboz@mersin.edu.tr

ORCID: 0000-0002-6787-4920

Eser Geçmişi / Article Past:

Başvuru Tarihi
Applied
04/06/2022

Kabul Tarihi
Accepted
20/06/2022

Araştırma Makalesi

Orjinal Makale / Original Paper

Research Paper

Sorumlu Yazar

ISSN: 2791-6766

ADANA YEREL BASININDAN YENİ ADANA VE TÜRK SÖZÜ GAZETELERİNE GÖRE SERBEST CUMHURİYET FIRKASI

Özet

1930 yılında kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF), Türkiye siyasi tarihinde yaklaşık üç ay politik varlığını sürdürebilmiştir. Bu girişim Terakkiperver Cumhuriyet Partisinden sonra çok partili siyasal sisteme geçiş için ikinci başarısız deneme olarak kabul edilir. Mustafa Kemal Atatürk'ün 1930'daki siyasi stratejisi, hem iç ve dış şartların dayatması sonucu politik alanı genişletmek hem de ülkesini nihayetinde çok partili siyasi rejime dönüştürme düşüncesinin bir politik denemesidir. İçerdeki gelişmelerin çok katmanlı bir biçimde kontrolden çıkması öncesinde de 17 Kasım 1930'da yine kurucusu kanalıyla Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılması gerçekleştirilmiştir. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın siyasette kaldığı üç aylık süre boyunca kuruluşu ve partiyle bağlantılı politik tartışmaların kamuoyuna hem ulusal hem de yerel gazeteler aracılığıyla oldukça ayrıntılı bir şekilde aktarıldığı görülür. Bu çalışmada, 1930'lu yıllarda yayın hayatında olan Adana'nın iki önemli yerel gazetesi Yeni Adana ve Türk Sözü gazetelerinde Serbest Cumhuriyet Fırkası'na ait siyasi gelişmeler irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Adana, Serbest Cumhuriyet Fırkası, Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş, Türkiye'de Muhalefet Partisi, Ali Fethi Okyar.

ATIF: SUVACI, Mediha Seda, BOZKURT, İbrahim, Adana Yerel Basınından Yeni Adana ve Türk Sözü Gazetelerine Göre Serbest Cumhuriyet Fırkası, *İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi*, 2/1 (Haziran 2022), ss. (123-141)

CITE: SUVACI, Mediha Seda, BOZKURT, İbrahim, The Liberal Republican Party According to Yeni Adana and Türk Sözü Newspaper From Adana Local Press, *Journal of Humanities and Social Sciences Academy*, 2/1 (June 2022), pp. (123-141)

turnitin

Screened by

THE LIBERAL REPUBLICAN PARTY ACCORDING TO YENİ ADANA AND TÜRK SÖZÜ NEWSPAPER FROM ADANA LOCAL PRESS

Abstract

The Liberal Republican Party, which was founded in 1930, has been able to maintain its political existence for about three months in the political history of Turkey. This attempt is considered as the second unsuccessful attempt to transition to a multi-party political system after the Terakkiperver Republican Party. Mustafa Kemal Atatürk's political strategy in 1930 is a political trial of the idea of both expanding the political space as a result of the imposition of internal and external conditions and ultimately transforming her country into a multi-party political regime. Before the internal developments got out of control in a multi-layered way, on 17 November 1930, the Liberal Republican Party was closed down, again through its founder. It is seen that the establishment of the Liberal Republican Party and the political discussions related to the party were conveyed to the public in great detail through both national and local newspapers during the three-month period that the Liberal Republican Party remained in politics. In this study, the political developments of the Liberal Republican Party in the two important local newspapers of Adana, Yeni Adana and Türk Sözü, which were published in the 1930s, will be examined.

Keywords: Adana, Liberal Republican Party, Transition to multi-party political life, Opposition party in Turkey, Ali Fethi Okyar.

1. Giriş

Cumhuriyet'in kuruluşunun 7.yıldönümünde, Türkiye siyasal tarihinin, Terakkiperver Cumhuriyet Partisi'nden sonra, ikinci muhalefet partisi olan Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF), dünyada ortaya çıkan ve Türkiye'yi de içine alan ekonomik buhranın etkilerinin şiddetle hissedildiği bir dönemde ortaya çıkmıştır. İnönü Hükümeti'nin ülkedeki ekonomik problemleri devletçilik politikası ile çözebileceğine dair politikası, herkes tarafından onaylanmamıştı. Bu şartlarda, ülkenin ve parlamentonun uzun tartışmalarla yıpranmasını istemeyen Mustafa Kemal Atatürk, hükümetin adımlarının denetlenmesi amacıyla muhalif yeni bir partinin kurulmasının yararlı olacağını düşünmüştü. Yeni kurulacak partinin başkanı olarak da Ali Fethi Okyar'ı uygun gördü. (Halıcı, 2004: 431). Çok Partili bir siyasal sisteme geçilmesi, Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra yasal dönüşümlerle toplumun modernleştirilmesiyle şimdi sistemin demokratikleştirilmesi ile Türkiye'nin Batı kamuoyundaki imajını da değiştirmeye yönelik bir uygulama olacaktı. (Güneş, 2006:119). Ancak çeşitli nedenlerle (kişisel anlaşmazlıklar, eski rejim ve sisteme bağlılıkları nedeniyle ayrıcalıklarını yitirenlerin başını çektiği gayri memnunların oluşturduğu muhalefet vb.) parti kurucularının bile şaşkınlıkla izlediği büyük bir toplumsal grubun desteğini alması, SCF'nin sonunu hazırladı. Bu çalışmanın amacını, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın ortaya çıkışı, teşkilatlanma çalışmaları, CHF'ye muhalefet ederken kullandığı siyasal eleştirileri, 1930 Belediye seçimlerine katılımı ve Fethi Bey'in İzmir seyahatinde yaşanan olayların Adana'daki yerel basına (Yeni Adana ve Türk Sözü gazetelerine) yansımaları ve sözü edilen siyasal gelişmelerin yerel kamuoyuna nasıl aktarıldığı gibi konular oluşturmaktadır.

2.Yeni Adana Gazetesi ve Kurucusu Ahmet Remzi Yüreğir (1892-1951)

Yeni Adana gazetesinin kurucusu ve sahibi olan Ahmet Remzi Yüreğir, 1892'de Adana'da doğdu. Ahmet Remzi Yüreğir, ilk ve ortaöğreniminden sonra Adana Muallim Mektebi'nden mezun oldu. Adana'da Numune-i Edep ve Turan adlı ilkokullarda öğretmenlik yaptı (Çufalı, 2012:952). İstanbul'da İttihat ve Terakki'nin girişimiyle Türk Gücü adlı bir spor teşkilatı kurulmasının ardından diğer illerde de benzeri isimlerle spor kulüpleri açılmaya başlamıştı. Adana'da da Türk Gücü Cemiyeti

kuruldu ve cemiyete şu üyeler seçildi: İsmail Safa Bey, Avukat Halil Naci Bey, Muallim Gündüz Nadir, Turhan Cemal Bey, İncirlioğlu Fasih, Baytar Ali Bey, Muallim Vasıf Bey, Muallim Ahmet Remzi Bey'dir. Cemiyetin başkanlık görevine daha sonra Ahmet Remzi Bey seçildi. Türk Gücü'nün çalışmaları Adana'nın işgaline kadar devam etti ve bu süreçte Türk Gücü üyeleri yabancı mallarını boykot ederek, yerli mallarını kullanmaya başlamışlar ve Adana halkını da bu boykota teşvik etmişlerdi (Yüreğir, 1952:2).

I. Dünya Savaşı başladığında, seferberlik ilan edildiğinden Ahmet Remzi Bey, yedek subay olarak askere alınmış, askerlik görevini tamamladıktan sonra Adana'ya dönmüştür. Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı sıralarda Suriye'den Adana'ya gelen Yıldırım Orduları Grup Kumandanı Mustafa Kemal Paşa'nın Adanalı gençlerle yaptığı bir toplantıya katılmış, o günden sonra düşmana karşı yapılacak olan mücadele hazırlıklarına başlamıştır. Çukurova'nın işgalinin beşinci günü 25 Aralık 1918'de Adana gazetesini yayınlamaya başlayarak mücadele adına ilk adımını atmıştır (İslam, 1995:10). İzmir'in işgali ve Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya çıktığı sıralarda Adana'dan kaçmak zorunda kalmış, 'Kilisli Yusuf' lakabıyla Boğazlıyan'da ikamet etmiştir. Boğazlıyan Kaymakamlığı'na tayin edilen Avni Bey ile çalışmalarını sürdürmüştür. O dönem Dâhiliye Nazırı olan Ali Kemal, Mustafa Kemal'in Milli Mücadele harekâtını bitirmek için Boğazlıyan'da bulunan Kaymakam Avni Bey'e gönderdiği telgraflarda Ahmet Remzi Yüreğir'in de içinde bulunduğu Milli Mücadele yanlılarını istemiştir. Fakat Kaymakam Avni Bey, Ahmet Remzi Bey'i ve birçok yurtseveri Damat Ferit'in elinden kurtarmıştır. İstanbul Divanı Harbinden, Reis Nazım Paşa tarafından gelen telgrafa Kaymakam Avni Bey ise: *"Enver, Cemal ve Tâlat Paşalarla arkadaşları İstanbul'dan kaçmışlar nasıl elde edilmemişlerse, buradaki firariler de öylece elde edilememiş ve kaçmışlardır"* (Yüreğir, 1953:2) diye cevap vermiş ve bir daha Boğazlıyan'dan böyle bir istekte bulunulmamıştır.

Sivas Kongresi'nden sonra yurdun dört bir yanında kurulmaya başlayan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Adana şubasını açmak isteyen Ahmet Remzi Bey, 1 Kasım 1919 yılında Heyet-i Temsiliye'den izin istemiştir. Mustafa Kemal Paşa ise, 4 Kasım 1919 yılında, merkezi Niğde ve Kayseri olmak şartıyla Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulmasına izin vermiştir (Yüreğir, 1953:2). Ahmet Remzi Bey, Kayseri'de bulunan Somaoğlu Han'ında 9 numaralı odayı kiralamış ve cemiyetin yerini hazırlamış ve cemiyetin kurulabilmesi için 25 Kasım 1919 yılında Kayseri Mutasarrıflığına başvurmuştur. Ahmet Remzi Bey, 27 Kasım 1919 yılında Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni resmen kurduğunu bir telgraf ile Temsil Heyeti'ne bildirmiştir (Yüreğir, 1953:2). Adana'nın kurtarılmasından sonra ise Adana Matbuat Cemiyeti Başkanlığı'na seçilmiştir. 1930'da Serbest Fırka Adana il teşkilatının oluşturulmasında görev alan, 1946 seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi Ceyhan milletvekili olan, Ahmet Remzi Yüreğir, partisinin İstanbul'da yayınlamayı tasarladığı İnkılâp gazetesinin yayın hazırlıklarıyla uğraşırken, 5 Ekim 1951 yılında vefat etmiştir (Çufalı, 2012:952).

2.1. Yeni Adana Gazetesi'nin Yayın Hayatına Başlaması

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanması sonrası 17 Aralık 1918'de Mersin, birkaç gün sonra da Adana işgal edildi. İşgallere karşı önce bölgesel daha sonra ulusal mücadele ve direnişin örgütlenebilmesi amacıyla kamuoyu oluşturabilmek için öğretmen Ahmet Remzi Yüreğir ve arkadaşları tarafından *"Adana"* ismiyle bir yerel gazete yayınlanmaya başlandı. Mücavirzâde Mustafa Emin Bey'in sahibi olduğu Hayat matbaasında 25 Aralık 1918'de basılan gazete üç sayı yayımlandıktan sonra işgal kuvvetlerinin yetkilileri tarafından kapatıldı. Bunun üzerine Ahmet Remzi ve Avni Beyler, yeni bir

imtiyaz¹ ile “Yeni Adana” başlığıyla gazeteyi yeniden yayınlanmaya başladılar ise de işgal kuvvetlerinin baskısı sonucu, gazetenin yaklaşık bir ay süren yayın hayatı tekrardan sonlandırıldı.

Yeni Adana Gazetesi, 25 Temmuz 1920 tarihinden itibaren Karaisali Kelebek İstasyonu’nda, 9 Eylül 1920’den sonra Pozantı’da basılmıştır. Nihayet Fransızlarla imzalanan Ankara Antlaşması sonrası, 9 Aralık 1921 tarihli 185.sayıdan itibaren Adana’da yayın hayatına devam etmiştir (İslam, 1995:10-12), (Yeni Adana: Yüreğir, 3 Nisan 1953). Yeni Adana, ilk günden itibaren ulusal, uluslararası ve yerel politika haberlerine sayfalarında yer veren bir gazete görünümündedir.

Gazetede yer alan köşe yazıları ise 23 Ekim 1920 yılına kadar imzasız bir şekilde yayınlanmıştır. Daha sonra gazetede Ferid Celal “Dündar”, Hakverdizade M. Naci “Yıldız Alp”, Nebioğlu Refik “Zamane Şairi” gibi takma isimler ile yazılar yazan yazarlar olduğu gibi², Refi Kerem, Yusuf İzzet, Muzaffer Timurtaş, Celal Sahir, Hüseyin Kemal, Hikmet Şevki, Cafer Tayyar, Ali Nami, Halim Hüsnü, Sait Sami, Bürhan Sadık, R. Atilla, Oruçlu, Açık Göz, Tevfik, Şeref, (çift yıldız), (üçlü yıldız) vb. gibi takma isimlerin de olduğu yazarlar bulunmaktaydı (Yeni Adana: 25 Kânûnuevvel 1918-31 Aralık 1946 arasında yayınlanmış sayılar). Gazetenin düzenleme işini ise Hamdi Gönen üstlenirken, Yaşar, Kazım ve Kuddisi Beylerde bu kadroda yer almışlardır (Yeni Adana: Yeniden Neşr Hayatına Atılıyor, 1953).

3 Aralık 1928 tarihinden itibaren yeni harflerle basılmaya başlayan (Tevfik, 1932:9) Yeni Adana’nın ilk sayfalarında, genel olarak iç ve dış siyasete dair haberler yer alırken aynı zamanda savaş döneminden dolayı ‘Tebliğ Resmi’ başlığı altında cephelerden bildirilen askeri gelişmelere ait raporlar yayınlanmaktaydı. Gazetede haberler özellikle başyazılar, Anadolu Ajansı’nın yapmış olduğu yayınlar ile Hâkimiyeti Milliye’nin haberleri arasında uyumluluk göstermekteydi. Diğer sayfalarında Adana’nın siyasal, kültürel, ekonomi ve sağlık alanlarına ilişkin haberler yer alırken, gündelik olaylar hakkında da haberler bulunmaktaydı (Yeni Adana: 1923).

Yeni Adana gazetesinin dağıtımı ise düzenli bir biçimde posta yoluyla sağlanıyordu. Adana İstihbarat Müdürü olan Ahmet Remzi Bey, Ankara’da bulunan Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi’ne gönderdiği 14.09.1921 tarihli yazıda, düzenli bir biçimde dağıtımının yapılabilirdiğini belirtmiştir. Bu sayede işgalci ve azınlıkların çıkardığı yayınlardaki dezenformasyona karşılık verilmeye çalışılıyordu. Ayrıca raporda ajanslardan başka Yeni Adana gazetesinden 150 adet Adana’ya, 30 adet Tarsus’a ve 50 adet de Mersin’e gönderilirken, Mersin’e gönderilen gazetelerden 20 âdetinin ise kaçakçılar aracılığıyla Kıbrıs ve Beyrut’a gönderildiği bildirilmiştir (Yeni Adana: Ankara’da Fransızlarla Müzakereler Başladı, 5 Ağustos 1953).

3. Türk Sözü Gazetesi ve Kurucusu Hasan Ferid (Celal) Güven (1894-1975)

Türk Sözü gazetesinin başyazarı ve sahibi olan Hasan Ferid (Celal) Güven, 1894 yılında Adana’da doğdu. İlk öğrenimini Adana’da bitirdikten sonra orta öğrenimini Adana Sultanisi’nde (lisesinde) tamamlayarak 1911 yılında diplomasını aldı. 1912 yılında İstanbul Hukuk Fakültesi’ne ve Güzel Sanatlar Akademisi’nin Resim Şubesi’ne girdi. H. F. (Celal) Güven, fakültede eğitimini sürdürdüğü sırada üçüncü sınıftayken I. Dünya Savaşı sebebiyle 1914 yılında yedek subay olarak askere alındı. 1915 yılında teğmen olan H. F. (Celal) Güven, 1918 yılının Mart ayına kadar üç yıl boyunca yedek subay talimgâhında öğretmenlik görevini ve bölük komutanlığını sürdürmüştür. Kendi isteği ile

¹ Vali Nazım Bey, gazete imtiyazını tekrar verdikten sonra Ahmet Remzi Bey ve Avni Bey’e şu uyarıda bulunmuştur: “Aman dikkat ediniz oğlum. Sonra bu adamları kızdırırsak memleketimizi kati işgal altına alırlar ve halimiz çok fena olur.”Yeni İmtiyaz Alınıyor”. Bkz. Yeni Adana, 23 Şubat 1934, s.1.

²Ahmet Remzi Yüreğir tarafından yayınlanan Milli Mücadele’de Çukurova” başlıklı seri yazılarında Yeni Adana’nın nasıl neşredildiği yayınlanmıştır. Bkz. “Yeni Adana Yeniden Neşr Hayatına Atılıyor”, Yeni Adana, 3 Nisan 1953, s.2.

orduya katılmış olan H. F. (Celal) Güven, Kafkas Ordusu'nda görev aldı. Azerbaycan'da ordunun irtibat kurması için çalıştı. 1919 yılında Adana Cephesi'ne katılan H. F. (Celal) Güven rahatsızlığından dolayı cephe gerisinde olan 41. Tümen Divan Harp üyeliğine tayin edilmiştir (Öztürk, 1995:605).

Fransız işgali altındaki Adana'da aynı zamanda işgal yanlısı yayınlara karşı doğru bilgilendirmeyi sağlayacak yayına ihtiyaç duyuluyordu. Bu dönem Adana Müdâfaa-i Hukuk-u Milliye Reisi olan Ahmet Remzi Bey'in yayınladığı Yeni Adana gazetesinde başyazarlığa başladı (Çelik, 2016:176), (Yeni Adana: Başmuharrir Ferid Celal, 30 Haziran 1922). Yeni Adana gazetesinin Yazışları Müdürlüğü'nü yaptığı ve 'Dündar' takma adıyla bu dönemde Fransız yanlısı yayın yapan gazetelerle yoğun bir mücadeleye girişti ve Milli Mücadele'ye destek oldu. Adana gazetesinin yayınlanmasıyla cephelere ve çevre yerleşim yerlerine doğru bilgilerin günü gününe ulaştırılması yanında; *"Ferda ve Adana Postası gazetelerinin Milli Mücadele aleyhinde ve gerçekleri gizleyen yazılarına genç yedek subay Hasan Ferid (Celal) Güven Bey, vatansever duyguları ve vicdanının sesini duyuran yazıları ile cevap vermiştir"* (Çelik, 2016:176 - Arıkoğlu, 1961:172-174). Yeni Adana gazetesinin başyazarlığını ve yöneticiliğini yaptıktan sonra Türk Sözü gazetesini kurdu. Bu gazete ile yapılan inkılaplara destek vermeye devam etti. Adana'da üç yıl boyunca resim öğretmenliği yaptı. Türk Ocağı Müfettişliği'nde görev alan H. F. (Celal) Güven, TBMM'nin III. Dönem seçimlerine katılarak, 1927'de Urfa Milletvekilliğine seçildi. IV. Dönem'de Mersin, V., VI., ve VII. Dönemlerde ise İçel milletvekili olarak seçildi. Milletvekilliği görevini yaparken Ankara Halkevi Başkanı oldu (Ural ve Soyer, 2012:177), (Öztürk, 1995:606), (Aydoğan, 2005), ([http://turkoloji.cu.edu.tr /CUKUROVA/makaleler/35.php](http://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/makaleler/35.php), Erişim Tarihi: 14.03.2018). 1960 yılında basın kontenjanından Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Tasarısı ve Anayasa Komisyonu Kurucu Meclis üyeliğine seçildi. Uzun yıllar boyunca yazarlık ve gazetecilik ile uğraşan Hasan Ferid (Celal) Güven, 24 Kasım 1975 yılında vefat etmiş ve Zincirlikuyu Mezarlığı'na defnedilmiştir (Çelik, 2016:176).

3.1. Türk Sözü Gazetesi'nin Yayın Hayatına Başlaması

Türk Sözü gazetesinin 13 Kânunusani 1924 tarihli 11 numaralı nüshasına bakılarak gazetenin yayın tarihi 1924 olarak belirtilebilir (Türk Sözü: 11 ve 13 Kânûnusani 1924).³ Cumhuriyetin ilanının ve inkılapların gerçekleştirildiği yıllarda yayınlanmaya başlayan Türk Sözü gazetesi, inkılapların halk tarafından aktif bir şekilde öğrenilmesi açısından haberleriyle büyük destek olmuştur. Türk Sözü gazetesinin haberleri, hemen hemen Yeni Adana gazetesinin haberleriyle paralellik göstermiştir. Türk Sözü gazetesinin ilk sayfasında iç ve dış siyasete dair haberler ile inkılapları destekleyen başmakaleler bulunmaktadır. İkinci sayfada Adana, Tarsus ve Mersin haberlerine yer ayrılırken dünyaca ünlü Tolstoy, Gorki ve Dostoyevski gibi yazarların hikâye ve romanları da tefrika halinde yayınlanmıştır. Türk Sözü gazetesinin 13 Ocak 1924 tarihli nüshasına göre gazetenin basıldığı yer, Hükümet Konağı civarındaydı (Türk Sözü: 13 Kânunusani 1924). 26 Ocak 1925 tarihli nüshasına ve bundan sonraki nüshalarına göre basıldığı yer; Eski Sanayi Mektebi altında Daire-i Mahsusa olarak belirtilmiştir. Gazetenin sorumlu müdürü Dava Vekili Fahri Bey'dir (Türk Sözü: 26 Ocak 1925). 1966 yılına kadar yayınlanan gazetenin yazı heyetinde tanınmış şu isimler yer almaktaydı; Mustafa Uluğ İğdemir, Tevfik Coşkun Celal, Halim Hüsnü Bey, Mehmet Emin (Yurdakul), Mustafa Rahmi (Balaban), Behçet Kemal, Arif Nihat Asya, Ali Rıza Yalkın, Taha Toros, Selahattin Sepici, Naci Akverdi, Hamdi Akverdi ve Rıza Polat Akkoyunlu Burhan Bilge (Ural ve Soyer, 2012:178) Nevzât Celal, Mimmun, Mustafa Sünbül, Ömer Kemal Bey (Türk Sözü: Türk Sözü Ailesinden Birkaç Âza, 1 Ocak 1934).

³ İsmail Tevfik Adana Vilayeti Matbuatı adlı eserinde gazetenin yayın yılını 1923 olarak vermiştir. İsmail Tevfik, a.g.e., s. 7.

4. Adana’da Yayınlanan Yeni Adana ve Türk Sözü Gazetelerine Göre Serbest Cumhuriyet Fırkası

4.1. Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın Kuruluş Süreci

1930 yılında tek partili siyasal sisteme yönelik artan iç ve dış eleştirilerin, bir muhalefet partisinin TBMM’de yer almasıyla aşılabileceği düşüncesinin Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kuruluşunda önemli bir rolü olduğu kabul edilmektedir (Kaynar, 2007:53). SCF’nin kurulmasını, o dönem yaşanan olaylar göz önüne alınarak değerlendirilmesi gerekir. 13 Şubat 1925 tarihinde meydana gelen Şeyh Sait İsyanı’nın çıkması, yine aynı yıl içerisinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın kapatılması, Takrir-i Sükûn Kanunu’nun dört yıl boyunca topluma ve basına yönelik uygulamaları, CHF’nin bölgesel ve yerel yöneticilerinin halka olan baskıcı tavrı, kişi hak ve özgürlüklerinin sınırlı oluşu, aynı zamanda da 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı’nın getirmiş olduğu ve halkın üzerinde gittikçe ağırlaşan ekonomik sıkıntılar bu sebeplerin başında gelmekteydi (Ertem, 2010:72).

Cumhuriyet Halk Partisi’nin Adana Mıntıkası Müfettişi olarak görev yapan ve Adana’daki politik gelişmeleri izleyen Hilmi Uran’a göre SCF’nin kuruluşuna nedenler şunlardı:

“Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın teşkili, şüphesiz parlamento hayatımıza artık bir kendini kontrol etme unsurunun girmesinde bir zaruret belirmiş olduğu fikrinden doğmuştur. Atatürk, Avrupalı bir hayat için birer birer millete kabul ettirdiği inkılap hamleleri arasında, Büyük Millet Meclisinin böyle bir kontrol organı ile donanımını da lüzumlu görmüş bulunuyordu. Fakat hemen belirtmeliyim ki bu pek ihtiyatlı, pek tereddütlü bir adımdı ve icabında hemen geriye dönebilmek imkânları elde tutularak atılmış bir adımdı” (Uran, 2007:193).

SCF’yi, Atatürk’ün onay ve teşvikiyle, Ali Fethi Okyar kurdu ve Okyar, mebuslar arasında kendi partisine katılmasını istediği kimselerin isimlerini bir liste halinde Atatürk’e vererek pek az bir farkla bu listeyi kabul ettirdi. Bunlar arasında Atatürk’ün kız kardeşi Makbule Atadan ile Atatürk’ün yakın arkadaşları da vardı. Bütün bunlar halka yeni partiye karşı bir temayül uyandırmak için düşünülmüş ve alınmış tedbirlerdi. Fakat Fethi Okyar başta olmak üzere partiye geçen mebusların hepsinin de ayrı ayrı Atatürk’e olan bağlılığı, Atatürk için bir emniyet ve hatta icabında partiyi kaldırabilme tedbiri mahiyetindeydi (Uran, 2007:194).

Hilmi Uran, CHF ile yeni kurulan SCF programları arasında esaslı bir fark olmadığını belirtmiştir. Ancak yeni partinin, ekonomi sahasında daha liberal bir siyaset takip edeceği ve tekelleşme aleyhinde bulunacağı iddiasında olduğunu ifade etmiştir. İsmet Paşa’nın demiryolu siyasetini de hoş görmediğini söylemekte ve bu tür projelerin uzun vadeli borçlanmalarla yürütülmesinin halkı daha az zorlayacağını ileriye sürmekteydi (Uran, 2007:194).

1930 Ağustos’unda ikinci parti düşüncesini hayata geçirmeye karar veren Mustafa Kemal Paşa, Türkiye’nin Paris Büyükelçisi olarak görev yapan ve tatilini geçirmek için İstanbul’a dönen Ali Fethi Bey’i Yalova’ya çağırıştır. Aslında İsmet İnönü’nün günlüklerine bakıldığında yeni parti teşkilatı kararının 20 Nisan 1930’da alındığını ve genel başkan olarak da Fethi Bey üzerinde uzlaşıldığı anlaşılmaktadır (Demirel, 2008:148). Ahmet Ağaoğlu, 1930 senesi Ağustos ayında Atatürk’ün davetlisi olarak Yalova’da bir baloya katıldığını ve burada kendisini Serbest Fırka Reisi Fethi Bey’e takdim ederek, partide birlikte çalışacaklarını ifade ettiğini belirtmektedir. Kendisi bu gelişmeden önceden haberi olmadığı için duruma ve teklife şaşırdığını aktarmaktadır (Ağaoğlu, 1994:25-28). O gece ve ertesi gün Fethi Bey ile yaptığı görüşmelerde durum hakkında daha fazla bilgi sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Fethi Bey ile görüşmesinde; *“...Anlaşıyor ki tek fırkanın doğurmuş olduğu murakabesizlikten, idaresizlikten bıkmış! Bir taraftan Mecliste birbirini murakabe edecek iki fırkanın mevcudiyetini ve diğer taraftan da memlekette biraz hürriyet havasının esmesini arzu ediyor. Fakat evvelce olduğu gibi*

anarşiye ve kargaşaya meydan vermemek için fırkalar arasında esaslarda ayrılık olmamasını ve ikisinin de yüksek bir elden idare olunmasını temin etmek istiyor” (Ağaoğlu, 1994:28).

Ahmet Ağaoğlu, A. Fethi Okyar’a; “Görünüyor ki neticede arzu, memlekette ihtiyatlı bir hürriyet havası estirmek ve memleketi yavaş yavaş hürriyete alıştırmaktır. Necip ve asil bir gaye! Fakat samimi olduğuna kani misiniz?

(A.F. Okyar)-Kani oldum!

(A.Ağaoğlu)-Teminat?

(A.F. Okyar)- Teminat mi? Aramızda mektuplaşarak neşredeceğiz! Bu mektuplarla Gazi ikinci bir fırkanın kurulmasını arzu ettiğini ve bu fırkanın tesisi ve yaşaması için elinden geleni yapacağını açıkça beyan edecektir.

(A.Ağaoğlu)- Evet, kâfi teminattır. Şöhreti dünyayı kaplamış olan bir devlet reisinin daha dün Paris gibi bir merkezde sefiri olan ve evvelce de kendisine Başvekillik, Meclis Reisliği gibi makamlar tevdi etmiş olduğu ve eskiden beri yakın bir dostu bulunan bu zata karşı dünya ve millet önünde yapılacak bir taahhüdünün üstünde bir teminat hayale bile sığmaz! Evet, kâfidir, dedim. Bundan fazlasını talep etmek en iptidai ahlâk ve nezaket bakımından ayıp bile olurdu” (Ağaoğlu, 1994:29).

Mustafa Kemal Paşa ile Ali Fethi Bey arasındaki uzun görüşmeler sonucunda 7 Ağustos 1930’da Ali Fethi Bey’in başında olacağı “Serbest Cumhuriyet Fırkası” adında bir parti kurulması kararlaştırıldı. Bunun üzerine 8 Ağustos 1930 tarihinde İsmet Paşa’nın da bulunduğu Yalova’da bu konu ele alındı. Burada Mustafa Kemal Paşa ile Fethi Bey⁴ arasında birer mektubun⁵ yazılıp verilmesi kararlaştırılınca mektupların metni hazırlanmıştır. Bu görüşmeden hemen sonra yeni fırkanın kurulacağı haberi ulusal basında olduğu gibi Adana basınında da şu şekilde yayınlanmıştır:

“Paris Sefiri Ali Fethi Bey’in memleketimizde (Serbest Cumhuriyet) ismi altında bir fırka tekrâr etmiştir. Fırka Cumhuriyetçidir. Programına göre inhisarlar kaldırılacak, vergiler azaltılacak, intihap bir dereceli olacak, matbuat bilakaydî şart serbes bulunacak, fikir hürriyetine riayet edilecek, Avrupa’daki Cemiyeti Akvam gibi teşekküllerden uzak kalmıyacak, Balkan devletleri arasında sıkı tesanüt tesisi ecnebi sermayesinin gelmesini temine çalışacaktır. Şimdilik fırkaya (65) meb’usun girmesi temin edilmiştir. Ezcümle Ağaoğlu Ahmet, Reşit Galip, Yusuf Akçora, Cevat Abbas, Recep Zühtü, Fuat

⁴Fethi Bey’in Gazi’ye yazdığı mektupta; Gazi’nin ülkenin kuruluşunda ve ilerlemesindeki rolüne değindikten sonra hükümetin özellikle son beş yılda takip ettiği iktisadi politika eleştirilmektedir. Ardından ülkeye dönerek “Cumhuriyet âşığı olmak sıfatıyla bu mukaddes gayelerin husulü emelinde, binaenaleyh tam ve hakiki cumhuriyetçi ve bütün manasıyla lâik ve fakat Cumhuriyet Halk Fırkası’nın mali ve iktisadi ve dâhili ve harici siyasetlerinin birçok noktalarına aykırı bulunan ayrı bir fırka ile siyasi mücadele sahnesine atılmak arzusundayım...”diyerek Atatürk’ten yeni bir fırka için izin ve bu konudaki fikirleri öğrenilmek istenmiştir. Fethi Bey’in mektubunun tam metni için bkz. Ahmet Ağaoğlu, Serbest Fırka Hatıraları, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s.31-33.

⁵Gazi sözlerine hem Cumhurbaşkanı hem de Cumhuriyet Halk Fırkası’nın Başkanı olarak iki sıfatla Fethi Bey’in mektubuna yanıt verdiğini belirtmekle başlamış ve devamında da Fethi Bey’e duyduğu güveni ve Cumhuriyet rejiminde çok partili yaşama inandığı için kendisini destekleyeceğini belirtmiştir: “Büyük Millet Meclisi’nde ve millet önünde, millet işlerinin serbest münakaşasını ve iyi niyet sahibi zatların ve fırkaların düşüncelerini ortaya koyarak, milletin yüksek menfaatlerini aramaları, benim gençliğimden beri âşık ve taraftarı olduğum bir sistemdir... Binaenaleyh Büyük Meclis’te aynı temele dayanan yeni bir fırkanın faaliyete geçerek millet işlerini serbest münakaşa etmesini cumhuriyet esaslarından sayarım. Bu itibarla, görüşlerinizi takip için siyasi mücadeleye girmenizi bittabi hüsnü telâkki ettim...” Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal. Gazi M. Kemal’in Fethi Bey’e mektubunun tam metni için bkz. Ahmet Ağaoğlu, Serbest Fırka Hatıraları, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s.33-35.

(Rize) Beyler söyleniyor. Gazi Hazretleri her iki fırkanın fevkinde nazır bir yol oynayacak vaziyette kalmak niyetindedir.” (Yeni Adana: Serbest Cumhuriyet Fırkası Teşkili Takarrür Etti, 10 Ağustos 1930).

Bu haberle partinin kurulacağını duyuran Adana basını, bir gün sonra Fethi Bey ile Mustafa Kemal Paşa arasındaki yazışmaları yayımlamaya başlamıştır. 11 Ağustos 1930 tarihli Yeni Adana gazetesinde yer alan habere göre, Paris Büyükelçisi Fethi Bey’in, fırkanın teşkili dolayısıyla Gazi Hazretleri’ne bir mektup takdim ettiğini ve bu mektupta mali ve iktisadi buhranlara dikkat çektiği ve bazı mühim konulara değindiği ifade edilmiştir (Yeni Adana: Fethi Bey Gazi Hazretlerine bir mektup taktim etti, 11 Ağustos 1930).

Ali Fethi Okyar, Mustafa Kemal Paşa ile görüşmeleri sırasında fırkanın her türlü siyasi faaliyette bulunurken hiçbir engelleme ile karşılaşmayacağına dair bir fıkra eklemesini istemiş ve Mustafa Kemal Paşa’da Ali Fethi Okyar’a: “*Bunlar okuduğunuz müsvedde de kâfi açıklıkla mevcuttur zannediyorum. Fakat daha belirli açıklık isterseniz elbette onlar da istediğiniz şekilde konulur, ilâve edilir. Bu söyledikleriniz zâten meselenin ruhudur. Elbette her türlü siyasî faaliyette serbest olacaksınız*” (Okyar, 1980:434-435) diye yanıt vermiştir. Yine Fethi Okyar’ın hükûmetin ve fırkanın icraatına dair bildirdiği görüşlerin cevaplarını hükûmetin vereceğini dile getiren Mustafa Kemal Paşa’nın başka bir mektubunda: “*Reisicumhur bulunduğum müddetçe Reisicumhurluğun üzerime verdiği yüksek ve kanuni vazifeleri, hükûmette olan ve olmayan fırkalara karşı âdil şekilde ve tarafsız yapacağıma ve lâik Cumhuriyet esası dahilinde fırkanızın her nevî ve siyasî faaliyet ve cereyanlarının bir engele uğramayacağına emin olabilirsiniz*” (Okyar, 1980:436-437) sözleriyle Fethi Okyar’a kuracağı fırkanın geleceği hakkında bir garanti vermiştir. 11 Ağustos 1930 tarihli Yeni Adana gazetesinin “*Gazi Hz. Yeni fırka hakkında beyanatı*” başlıklı haberinde de Fethi Bey tarafından kurulacak partiyi ve demokrasiyi destekleyeceğine dair Mustafa Kemal Paşa’nın şu beyanatı yayınlanmıştır: “*...Ben Cumhuriyet esaslarının kuvvet bulmasını temin edecek olan bu mücaheleri memnuniyetle müşahade edeceğim. Bugün itiraf ederim ki bu benim için yüksek bir zevk olacaktır*” (Yeni Adana: Gazi Hz. Yeni Fırka Hakkında Beyanatı”, 11 Ağustos 1930). Yine Türk Sözü gazetesindeki haberde Mustafa Kemal Paşa’nın Fethi Bey’e siyasi mücadelesine yönelik açıklaması da şöyledir:

“*Cumhuriyet Halk Fırkası reisleri ile çok mücadele edeceğinizi tahmin ediyorum. Fakat ben, Cumhuriyet esaslarının kuvvetlenmesini temin edecek olan memnuniyetle müşahade edeceğim. Ve şimdiden söyleyebilirim ki, en çok kavgalı gibi olduğumuz geceler, sizi sofrada birleştireceğim ve o zaman tekrar, ayrı ayrı her birinize soracağım: Sen ne dedin, ne için dedin? Senin cevabın ne idi, neye istinât ediyordun. Bugünden itiraf ederim ki bu benim için yüksek bir zevk olacaktır*” (Türk Sözü: Gazi Hazretleri ve Yeni Fırka, 14 Ağustos 1930).

Mustafa Kemal Paşa ile Fethi Bey arasındaki mektuplaşmaların ve verilen beyanatların ardından, 12 Ağustos 1930’da Fırka Genel Başkanı Ali Fethi Bey ve Fırka Genel Sekreteri Kütahya Mebusu Nuri Bey (Conker) olmak üzere SCF kuruldu.

Bu arada SCF’nin Adana’da teşkilatını yapmak için gönderilen parti temsilcisi Doktor Burhanettin Bey’i karşılamak üzere birçok çiftçi, esnaf grupları hararetle karşılamaya hazırlıkları yapmışlardı. Çiftçiler, SCF’nin temsilcisini Yenice’den karşılamaya karar vermişlerdi. Son Posta gazetesinin aktarımına göre Adana meb’uslarından bir kısmının yeni fırkaya geçeceği belirtilmiş ise de isimler açıklanmamıştır (Son Posta: Adana Hazırlanıyor, 13 Eylül 1930).

4.2. Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın Programı ve Siyasal Eleştirileri

Yeni Adana gazetesinde 13 Ağustos 1930’da “Yeni Fırka Programının Esasları Şunlardır” başlığı ile kamuoyuyla paylaşılan haberde: 1. maddede CHF’nin Lozan antlaşmasından beri iç ve dış politikada başarılı olamadığını ve bunun hoşnutsuzluk yarattığı belirtilmiş, 2. Maddede adli işlerin

bozuk olduğu ve emniyeti ortadan kaldıracak bir hal aldığı ve adliyede yeniliklerin yapılması gerekliliği ifade edilmiştir. 3. maddede mali işlerin bozuk olduğu, mali işlerde suiistimallerin fazla olduğu ve maliyenin düzeltilmesi gerekliliği dile getirilmiş, 4. maddede ise vergilerin halkı ezdiğinden bu nedenle vergilerin hafifletilmesi gerekliliği belirtilmiştir. 5. maddede, Ankara için hayati öneme sahip mesken meselesine değinilmiş, 6. maddede iç ve dış siyasette hükümetin denetimsiz olduğunun altını çizilmiştir. 7. maddede yasaların hâkimiyetinin temin olunması gerekliliği savunulmuş, bununla birlikte keyfi muamelelere son verilmesini vurgulamıştır. 8. maddede tekelciliğin azaltılması maddesi yer alırken, 9. maddede ticari işlerde hükümetin prensiplerinin değil de, halkçılık prensiplerinin uygulamaya sokulması ve yeni yapılacak işlerinde halkın sermayesine bırakılması beyan edilmiştir. 10. maddede Avrupa sermayesini ülke içine çekmeye yönelik tedbirlerin uygulanacağı belirtilirken, 11. maddede yer alan demiryolu siyaseti değiştirilecek, bu işinde uzun vadeli olarak yabancı sermayeye verileceği yer almıştır. 12. maddede tek dereceli seçim uygulanacağı ve 13. maddede de idari işlerde geniş yetkilerin tanınacağı belirtilmiştir (Yeni Adana: Yeni Fırka Programının Esasları Şunlardır, 13 Ağustos 1930).

Fırkanın basına yansıyan bu programından anlaşılabileceği üzere programda ekonomik konuların ağır bastığı görülmektedir. Dünya Ekonomi Buhranı'nın yaşandığı süreçte kurulan SCF'ye, iktidar partisine bir siyasi alternatif olarak değil de iktidarı ekonomik konularda yönlendiren bir parti siyaseti izleme görevi verilmişti. Ayrıca partinin politik amacının ise hukuk devleti olma, siyasal vatandaşlık hakları ve özgürlüklü bir Batı Avrupa modernleşme okuması üzerine inşa edileceği beyan edilmişti (Emrence, 2006:81-82), (Şeker, 2014:32). Fırka, programını kamuoyuna açıklamasından sonra SCF lideri Ali Fethi Bey, muhalif gazetelere beyanat verdiği gibi Adana basınına da beyanatta bulunmuştur. Ali Fethi Bey, Yeni Adana gazetesine verdiği beyanatta: *“Adana Cumhuriyetçileri arasında arkadaşlarım çok olacaktır. Servet ve altın menbal olan Adana ile uğraşmak, buradaki milli servetin sürümünü temin ile müstahsili müreffeh bir hale getirmek, ilk ve mühim işlerimizden biridir”* (Yeni Adana: Fethi Bey'in Yeni Adana'ya Beyanâtı, 14 Ağustos 1930) diyerek söze başlamış, fırkanın kimlerden teşekkül edeceği sorusuna: *“Kâtibi Umumi Reisi Kütahya meb'usu Nuri, aza Aydın meb'usu Reşit Galip ve Erzurum meb'usu Tahsin Beyler'dir”* şeklinde cevap vermiştir (Yeni Adana: Fethi Bey'in Yeni Adana'ya Beyanâtı, 14 Ağustos 1930). Fethi Bey fırka için düşündüklerini ise şu şekilde belirtmiştir:

“Adliye Islah Edilmeli; Ayan Meclisi'ne taraftar deyiliz. Gazetelerde adliye hakkındaki sözlerim muntazam iş görülmediğinden şikâyet edilmesine işarettir. Adliyede sıkı ve esaslı icraat yapılmalı ve devlet teşkilatının bu kısmı tamamen emniyet telkin edecek vaziyete sokulmalıdır. Şehir emini intihapla olmalıdır. Vaktiyle Büyük Millet Meclisi'nde bulunduğum sırada müdafaa ettiğim gibi şehir eminleri ve belediye reisleri halk tarafından intihap edilmelidir. Fırkamızın düşüncelerinden birisi de budur. Mali Meseleler; Yapacağımız işler arasında memleketi israftan ve fazla ithalattan kurtarmak esastır. İnhisarları tahfif ederek ve devlet masraflarını azaltacağız. Bilhassa fuzuli masrafları büsbütün kaldıracğız. Vergileri indirmek, masrafları azaltmak suretiyle olur. Yoksa vergi indirmek varidatı azaltmak demektir ki bu, iktisadi düşünceye muhaliftir. Memleketimizde şimendiferleri şirketler yapmalı devlet işletmelidir. Bu suretle memlekete hem ecnebi sermayesinin girmesi temin edilmiş hem de hükümet inşaat işinden ve üzüntüsünden kurtulmuş bulunur. Devlet bankası teşkili ise benim en büyük emelimdir. Yapılacak iş paramızın istikrarını temin etmektir. Bu temin olunursa milli bankalara da kolaylık olur. Ve devlet bankasının diğer hizmetleri de memlekete faideli bulunur. Ve bir merkez ihraç bankası olarak çalışır. Günün en mühim ihtiyacı ve en evvel yapacağımız iş paramızın istikrarını temin etmektir. Bunu yaparsak gerek duyunu umumiye ve gerekse diğer işler kendiliğinden halledilmiş olur. Müracaatlar; Hariçten fırkama girmek için birçok müracaatlar var. Ben henüz meb'usluk namzetliğimi koymadım ilk münhal meb'usluğa namzetliğimi koyacağım” (Yeni Adana: Fethi Bey'in Yeni Adana'ya Beyanâtı, 14 Ağustos 1930).

Fethi Bey, fırkanın bir gazete neşredip neşretmeyeceği sorusunu soran gazeteciye ise: “*Şimdilik düşündüğüm meselelerin en mühümünü bu teşkil etmiyor. Çünkü matbuatımız bugün buna lüzum göstermeyecek bir surette neşriyatta bulunuyor. Gördüğüm bu muavenete çok müteşekkirim. Tabi ileride icab ederse fırka gazete çıkaracaktır*” yanıtını vermiştir (Yeni Adana: Fethi Bey’in Yeni Adana’ya Beyanatı, 14 Ağustos 1930).

Bu konuda Ahmet Ağaoğlu, Fethi Bey’e bağımsız ve fırkanın organı olacak bir gazetenin çıkarılması için ısrarcı olduğunu ancak teklifinin kabul edilmediğini, Arif Oruç ile bir anlaşma yapıldığını ve Yarın gazetesinde fırka ve politikası üzerine yazılarını yayınlatabileceği yanıtını aldığını belirtmiştir. Ancak Ahmet Ağaoğlu Yarın gazetesinde yazmayı reddettiğini, Arif Oruç’un da yeni fırkaya zararı olduğunu ve bu durumun da Fethi Bey tarafından çok geç anlaşıldığını aktarmıştır (Ağaoğlu, 1994:45-46).

SCF, özellikle hükümetin ekonomi politikasına karşı eleştirilerde bulunduğu programını yayınlaması üzerine kendinden son derece emin olan Ali Fethi Bey, kendisiyle görüşen gazetecilere şu beyanatta bulunmuştur: “*Ben hükümetin umumî politikasına muarızım tenkidlerimde samimî kanaatlerimden mühlhem olarak muhalefet yapacağım.*” (Türk Sözü: Fethi B. Teşkilâtla Meşgul, 15 Ağustos 1930). Yeni fırkanın kurulmasını siyasi hayatta bir olgunlaşma ve gelişme olarak kabul eden İsmet Paşa ise Fethi Bey’in bu beyanatını: “*Hükümet icraatından millete hesap verecek mevkidedir*” şeklinde yanıtlamıştır (Türk Sözü: Fethi B. Teşkilâtla Meşgul, 15 Ağustos 1930). Ayrıca Milliyet gazetesinde yayınlanıp, Yeni Adana gazetesinde de yer verilen iç siyasette daha beş sene değişiklik olmayacağını ifade eden İsmet Paşa’nın beyanatını eleştiren Fethi Bey, şu sözleri söylemiştir:

“*Bu beyanatı okudum hayret ettim. Bir hükümet ne kadar müddet mevkii iktidarda kalacağını kendi kendine tâyin edemez. Malûmunuzdur ki, hükümet Büyük Millet Meclisi’ne karşı me’suldur. B.M.M. de milletin serbesçe intihap eylediği vekillerde mürekeptir. Umumi intihap neticesinin bugünkü siyasetin lehine çıkacağını ve beş sene zarfında hükümetin B.M.M.’ne vereceği hesaplarda meclis hükümlerinin daima bugünkü siyaset lehine tecelli edeceğini muhterem Başvekilin nasıl keşfelediğini layindemütebayyirim. Her halde bu tenvir olunmağa muhtaç bir noktadır*” (Yeni Adana: Fethi B. İsmet Paşa’nın Beyanatına Hayret Ediyor, 22 Ağustos 1930).

Fethi Bey’in 23 Ağustos 1930’da Yeni Adana gazetesine verdiği beyanatta ise parti teşkilatıyla meşgul olduğunu ve fırka adaylarını tespit ettiğini dile getirmiştir ve ardından şu açıklamayı yapmıştır:

“*Benim iddiam şudur ki mevkii iktidarda bulunan hükümetin mali ve iktisadi sahada takip ettiği yanlış siyaset bugünkü sıkıntılı vaziyeti ihdas etmiştir. Hükümetin yedi seneden beri attığı her adım memleketi merhale merhale iktisadi çıkmaza sokmuştur. Bu çıkmazda kalmayız. Programım bu gayeye matuftur. Fırkanın emeli budur. Mevkii iktidara gelmek hususundaki azmimizi kuvvetle, ısrarla ileri süreceğiz*” (Yeni Adana: Fethi Bey Fırkası Hakkında Gazetemize Beyanatta Bulundu, 23 Ağustos 1930).

Bu da gösteriyor ki, yeni parti kurulduktan sonra partiler arasında iktidara gelmek ya da iktidarda kalmak ile ilgili tartışmaların yaşanacağıydı. Bu durum içerisinde CHF, muhalefete karşı ilk çıkışını Sivas’ta yaptı. 30 Ağustos 1930’da, tren yolunun Sivas’a varışı sebebiyle törene katılan İsmet Paşa, iki parti arasında siyasi tartışma kapısını açan uzun ve önemli bir konuşma yapmıştır. İsmet Paşa’nın 1 Eylül 1930’da basına yansıyan konuşmasında, hükümetin demiryolu politikasına yöneltilen eleştirileri yanıtlamıştır. İsmet Paşa; “*Şimendifer politikası milli devlete bugün mü yarın mı mülahazasını tahammülü olmıyan ilk gayrı kabili tehir bir milli vahdet, milli mevcudiyet, milli istiklal meselesi olarak teveccüh etmiştir*” (Yeni Adana: İsmet Paşa, 1 Eylül 1930) diye cevap vererek, demiryolu hattının milli bir bütünlük ve gelecek açısından zorunlu olduğunu bunun için hudutlara kadar

her yerde demiryollarının bir mecburiyet olduğunu belirtmiştir. İkinci olarak; yabancı sermayeye karşı olmadığını fakat ağır şartlarının olduğunu anlaşılmadığını şu şekilde ifade etmiştir:

“Bu Sivas hatlarının ecnebi sermaye ile yapılması imkânını bizzat mutaleâ etmesi için benim politikamı tasvip etmeyen muhterem muarızım Fethi Bey’e imkân ve fırsat verdim. Sivas hattı harbi umumiden evvel ‘Repi Jeneral’ Fransız şirketine verilmişti. Lozan muahedesine göre aynı inşaat şirketiyle tekrar görüşülecekti. İlk Başvekâletten çekildiğim vakit, Başvekil Fethi ve Nafta vekili Feyzi Beyler Sivas hattını bu şirkete yaptırmak için ciddi ve samimi olarak çalıştılar. Tekrar Başvekil olduğum zaman ecnebi sermayesi ile yaptırmak için gayri kabili tehammül ağır şerait karşısında bulunduklarından imkân hâsıl olmadığını söylediler. Bugünkü muarızlarım yaptıkları bu tecrübe benim gün geçirmeyerek devlet bütçesinden çare aramasından esaslı bir daha gösterir. Bu hattın pahaliya mal olduğu iddialarına gelince: Şimdiye kadar yapılanların beher kilo metresi yetmiş yetmişbeş bin liraya mal olmuştur ki şirketlerde bundan daha ucuz yapamaz” (Yeni Adana: İsmet Paşa, 2 Eylül 1930).

Üçüncü olarak da: *“Memleketin bütün yükünü bir nesile yüklettiğimden şikâyet olunuyor. Uzun vadeli istikraz demek olan bu tedbirin şimdiye kadar tatbikine maddeten imkân olmadığına kani olduğumuz bu itirazın dermeyeranına sebep ve hikmet kalmaz. Fakat gelecek nesiller lâakal bizimki kadar yüke tahammül etmeğe mecburdurlar”* (Yeni Adana: İsmet Paşa, 2 Eylül 1930) cümleleri ile gelecek nesillerin yapacak birçok işinin var olduğunu ve bu yükü taşımak zorunda olacaklarını ifade etmiştir.

Fethi Bey ise, çok geçmeden İsmet Paşa’nın bu eleştirilerine karşılık 5 Eylül 1930’da ulusal basında ve Yeni Adana gazetesinde yayınlanan şu yanıtı vermiştir:

“Bizim şimendifer yapmamız parasız adamın borca otomobil alarak işletmemesine benzer” girişiyile yayınlanan haberde Fethi Bey, *“Ben şimendifer fena bir şeydir, yapılmamalıdır demedim; fakat şimendifer yaparken mali kudretimizin düşünülmediğini, bu yüzden feci bir buhrana düştüğümüzü iddia ettim. Bir adam farz ediniz ki parasızdır, fakat borç ederek otomobil alır. Ne bu otomobili işletecek, ne de borcunu ödeyecektir. Parası olmadığı için iflasa mahkûm olacaktır. İşte İsmet Paşa’nın şimendifer siyaseti bizi bu adamın vaziyetine düşürmüştür. Hariçte itibarımız kalmamıştır. Dâhilde bütçemiz berbat olmuştur. Mali siyasette mağlup vaziyetteyiz. İsmet Paşa ve arkadaşları vaziyetin vahametini kavrayamıyorlar mazurdurlar. Çünkü içlerinde maliye işlerinden anlıyan yoktur. [...]. Devlet idaresi bugün tamamen iktisadi bir mahiyet almıştır. Dünyanın her tarafında devlet işlerine maliyeciler vaziyet etmişlerdir. Şimdiden sonra bizde de iktisadi bir devlet mekanizması kurmak zamanı gelmiştir. İsmet Paşa, inhisarları kaldırmak istediğimi, hâlbuki bazı inhisarları benim kurduğumu söylüyormuş. Ben inhisarları alelittak kaldıracağım demedim. Vergi mahiyetini haiz inhisarları kaldıracağım dedim”* (Yeni Adana: Fethi Bey Diyor ki, 5 Eylül 1930).

Fethi Bey, demiryollarının maliyetinin çok ağır olduğunu bu nedenle mali durumun tam olarak değerlendirilemediğini, devlet bütçesinin kötü durumda olduğunu ve mali politikaların düzeltilmesi gerekliliğini vurgulamıştır.

4.3. Ali Fethi Bey’in İzmir Seyahati ve Kentteki Olaylar

7 Eylül 1930 tarihinde SCF Genel Başkanı Ali Fethi Okyar İzmir’de görkemli ve kalabalık bir kitle tarafından karşılandı (Uran, 2008: 194). İzmir’de yeni fırkanın hararetle karşılanışına ilişkin gözlemlerini Ağaoğlu şu şekilde belirtmiştir: *“Bu muhit (İzmir ve çevresi) zengindir. Binaenaleyh devlet hazinesine en az göz dikmiş bir yerdir. Kendi zahmetleri ve kendi çalışmasıyla geçinen insanlarda tabiatıyla hürriyet ve serbesti duygusu gelişmiştir. Sonra bu muhit nispeten daha aydındır. Memleketin canlı matbuatının bir kısmı oradadır. Memleket aydınlarının çoğu yine oradadır. Daha sonra burası kendini bilen Türklüğün en koyu noktalarından birisidir. Türk tipi, Türk seciyesi kendini orada muhafaza etmiştir”* (Ağaoğlu, 1994: 55).

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün yeni partinin her tarafa gidilerek teşkilatlanması ve seçimlere katılması, “teşkilat yapmayan seçimlere iştirak etmeyen fırka neye yarar?” sözlerinden de cesaret alarak Ali Fethi Bey İzmir seyahatine karar vermiştir. İzmir’e vapurla giden heyetin içinde yer alan Ahmet Ağaoğlu kente yaklaşırken “yüzlerce kayığın” kendilerine doğru gelerek “Yaşasın Gazi, Yaşasın Fethi Bey” nidaları ile karşılandıklarını belirtmiştir. Ziyaretin ikinci gününde İzmir halkını eleştiren yazılar yayınlayan Anadolu gazetesi matbaası önünde toplanan kalabalık protesto gösterilerinde bulunmuş, polislin kalabalığı dağıtmak için ateş etmesi sırasında on dört yaşında bir öğrenci hayatını kaybetmiştir. Olaylardan habersiz SCF üyeleri ve Genel Başkan Ali Fethi Okyar, yaşananlardan şiddetle etkilenmişlerdir. (Ağaoğlu, 1994: 55-68).

SCF taraftarı gazeteler, İzmir ve çevresinde meydana gelen bu olayların sorumlusu olarak CHF’yi, Anadolu gazetesi ve diğer gazeteleri suçlarken, CHF taraftarı basın ise SCF taraftarı basını ve parti taraftarlarını ağır şekilde suçlamıştır (Koç, 2006:65). Yeni Adana gazetesi ise İzmir olayları için muhalefetin yanında yer alarak olay hakkında CHF’yi sorumlu tutmuş 8 Eylül 1930 tarihli nüshasında şu köşe yazısını paylaşmıştır:

“İzmir hadisesi hareketlerinde açık bir fikir mahrumiyeti vardır. Kanaatlere hürmet edilmemesinden doğan bu hazımsızca hareketler meşru fırkacılık için daima tehlikeli neticeler kaydeder. Fırkacılıkta halkın izzeti nefesine hürmet edilmek esastır. Ve bu esasa fırkacılık yapan her şahıs itaate mecburdur. Ancak yapılacak iş kanaatleri sükûn ve itidal dairesinde telkin etmektir. Ve her medeni memlekette yapılan fırkacılık şekli bundan ayrı bir şey deyildir. İzmir hadisesi müsebbipleri ise iki başlı aranmalı ve o suretle vak’a mesulleri takip edilmelidir. Bu şekilde yapılamıyacak olan hareket daha çok zararlı hadiselerle karşılaştırılabilir. Hükümet kuvvetleri hareketleri yakından takip ederek hangi fırkadan olursa olsun ve herhangi bir şahıs bulunursa bulunsun bila tefrik hadiselerle sebep olanların yakasına yapışmalıdır. Bizim anladığımıza göre İzmir hadisesine sebebiyet vermiş olan şahıs Cumhuriyet halk fırkasından bir mutemetle bir gazetecidir ve hadisenin hesabı da bunların şahsında aranmalıdır” (Yeni Adana: Hadisenin İç Yüzü, 8 Eylül 1930).

Aynı gazetede İzmir’de yaşanan olaylar, Adana kamuoyuna şu şekilde aktarılmıştır:

“Serbest Cumhuriyet Fırkası lideri Fethi Bey’in İzmir’de on binlerce halk tarafından hararetle kabulüne karşı halk fırkacıları Bahri Baba Parkı’nda dün bir miting akdetmişlerdi. Bu mitinge ahalitellallarla davet olunmuş muhtarlar tazyik edilerek propaganda yapmaları emredilmiştir. Nihayet belediye tanzifat amelesi ile körfez amelesi Fethi Beyi selamlamak vadiyle mitinge getirilmiş parkta Cuma tenezzühünde bulunan halk bu kalabalığı görünce şaşırmıştır. Halkçıların hatibi ahenkçi Şevki konferansa başlamış ve Fethi Bey aleyhine söz söyleyeceği anlaşılnca: -Aşağıya in! Dinlemiyoruz! Yaşasın Fethi Bey, diye herkes bağırmaya başlamış ve hatip terk edilerek halk parktan uzaklaştırılmıştır. Yolda halkçıların fırkası önünden geçerken tecrübesi yapmak isteyen halk fırkası mutemedi Salih efendinin sözleri dahi dinlenmek istenmemiş ve mutemet efendi kızarak halka karşı: Namussuzlar... Alçaklar sizin ne mal olduğunuzu zaten biliyoruz. Sizi idare edenler satılmış adamlardır. Buradan defolun namussuzlar demiştir. Halk fırkası mutemedinin bu sözleri halkı büsbütün galeyana ettirmiştir. Halk Fethi beyin ağır hadisesine temas etmeyen nutkunu tahrif ederek yazan Anadolu gazetesi idare hanesine giderek nefret izhar ve takbih etmiştir. Bu sırada halk fırkası mutemedi Salih efendinin emriyle halkı dağıtmak isteyen polis silah kullanmış ve (15) yaşında Afyonlu Necati efendi ölmüştür. Halkta asabiyet son dereceyi bulmuştur. Bu sebepten dolayı Fethi Bey tarafından verilmesi mukarrer olan nutuk vali Kazım Paşanın Fethi beye ricası üzerine yarına talik edilmiştir” (Yeni Adana: Hadisenin İç Yüzü, 8 Eylül 1930).

Türk Sözü gazetesi ise İzmir olayı hakkında muhalefetin önde gelen gazetelerinin yanlış haber yayınladıklarını vurgulamış ve Yeni Adana gazetesinin aksine sorumluların CHF olmadığını belirtmiştir. Ayrıca İzmir olaylarına dair sorumlunun komünistler olduğunu belirten İsmet Paşa'nın beyanatını, 8 Eylül 1930 tarihli nüshasında kamuoyuyla şu şekilde paylaşmıştır:

“Hadisenin müsebbipleri kendilerini karşıya mal eden bazı şerir ve komünist geçinen kimselerin tarikinden doğmuştur. Bunların adedi mahduttur. Tevkif olunanlar dokuz şerirdir ve sabıkalıdır. Anadolu gazetesine hücumla zabıtaya ilk hücum ve silah atanlar çocuğun ölümüne sebep olanlar bunlardır. Ölü, askerin iştirakiyle kaldırıldı. Bazı gazetelerin vak'a hakkında verdikleri havadisler kâmilan yalan ve garazkâranedir. Yarın, Son Posta, Yeni Asır ve Hizmet efkârı karıştırıyorlar. Bunların neşriyatı nifakcuyanedir. Anadolu gazetesi Fethi beye yapılan tezahüratların hakikî İzmirli olmamasını birtakım serhoşların bu işe karıştığını yazıp fırkayı müdafaa ettiği için taaruza uğramıştır. O gün yaşasın meşrutiyet diye bağırانlar da olmuştur. Halk fırkasından kimse nümayişçilere söğmemiştir. İşin içinde komünist propagandası da var. Halk fırkası müfettişi beyanatında İzmir'in öz evlatları tamamen fırkamızdadır. Ekseriyet daima bizdedir bu işleri yapanlar azdır ve bizden kovulmuş, alınmamış insanlardır” (Türk Sözü: İzmir Hadisesi Hakkında Yeni Tafsîlât, 8 Eylül 1930).

İzmir olayları, SCF'ye karşı CHF yöneticilerinin özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın kuşkanmasının başlangıcı sayılabilir. CHF'nin bir türlü benimseyemediği husus ise, Mustafa Kemal Paşa'nın CHF'nin kurucusu ve lideri olduğu halde yine de SCF tarafından tarafsız bir lider olarak kabul edilmesiydi. İzmir'deki şiddet olaylarından sonra Yunus Nadi tarafından 9 Eylül 1930 tarihli Cumhuriyet gazetesinde Mustafa Kemal Paşa'ya dair açık bir mektup yayınlanmıştır. (Cumhuriyet, 9 Eylül 1930). Bu mektupta İzmir'deki şiddet olaylarına ve saldırılara değinilmiş ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın tutumunun ne olduğunun bilinmesindeki yarardan söz edilmişti (Çavdar, 2008:30). Mustafa Kemal Paşa'nın bu mektuba karşı verdiği cevap ise, 10 Eylül 1930 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yayınlandığı gibi Yeni Adana gazetesinde de yayınlanmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Yunus Nadi'nin bu mektubuna karşılık CHF taraftarı olduğunu ve cumhuriyet değerlerine sahip çıktığını şu ifadelerle belirtmiştir:

“Cumhuriyet gazetesinde bana hitaben yazılan açık mektubu okudum bu mektupta son günlerde İzmir'de vukua gelen hadiselerle işaret olunarak beni Cumhuriyet halk fırkasından başka fırkaların kendilerine mal etmeye çalıştıkları görüldüğünden bahs ve vaziyetin tavzihi namına hakikati halin ifadesi talep olunuyor. Ben Cumhuriyet halk fırkasının umumi reisiyim. Cumhuriyet halk fırkası Anadolu'ya ilk ayak bastığım andan itibaren teşekkül edip benimle çalışan Anadolu ve Rumeli müdafaaı hukuk cemiyetinin mevlududur. Bu teşekküle tamamen bağlıyım. Bu bağı çözmek için hiçbir sebep ve icap yoktur. Halk fırkasının başında fiilen çalışacağım ve bu noktada tereddüde mahal yoktur benim bu esasi vaziyetim bir sene nihayetinde hitam bulacak olan bugünkü muvakkat resmi vazifemin bana tahmil ettiği bitarafılığı ihlal edemez” (Yeni Adana: Gazi Hazretleri Bugünkü Vaziyeti İtibariyle Fırkacı Deyildir, 11 Eylül 1930).

İzmir olayları, SCF için bir dönüm noktası olmuştur ve SCF yanlısı basına göre açığa çıkan bir gerçek, fırkanın artık güçlenmiş olması ve yapay bir muhalefet durumundan çıkıp, gerçek bir muhalefet fırkası haline gelmesidir. Bu durum CHF içerisinde ve yöneticileri arasında tedirginliğe yol açmış, fırkanın önde gelen kişilerinden Yunus Nadi Bey, Fethi Bey'in İzmir gezisine çıkmak yerine, fırkanın görüşlerini Meclis'te ya da SCF taraftarı olan basın yoluyla savunmasının daha doğru olacağını ifade etmiştir (Koç, 2006:67).

4.4. 1930 Belediye Seçimleri

1930 Belediye Seçimleri, SCF'nin siyasi hayatı boyunca giriştiği ikinci önemli mücadele olmuştur. Fethi Bey, partinin yeni kurulmasına rağmen seçimlere gitme kararı almıştır. Ege gezisinde karşılaştığı yoğun halk desteğinin Fethi Bey'in seçimlere katılmasında büyük etkisi olmuştur. Yine Fethi Bey'in (SCF'nin) seçimlere katılmasına etkisi olan bir başka sebep ise, fırka programında ileri sürmüş olduğu tek dereceli sistemin kabul edilmiş olmasının halk desteğini büyük ölçüde kullanmaya olanak vermesi ve ilk defa kadınların katıldığı bir seçimi değerlendirmek istemesiydi. Mustafa Kemal Paşa, ilk başta buna tereddüt etse de daha sonra SCF'nin seçimlere katılmasını kabul etmiştir (Okyar ve Seyitdanlıoğlu, 1999:75-76). İzmir'deki mitinglerden bir ay sonra, Ekim ayında gerçekleşen yerel seçimlerde, SCF büyük bir başarı sağlamıştır. Yerel seçimlerdeki başarı SCF'nin iktidara gelme isteğini artırmış ve fırkanın kapanmasına bir sebep de bu olmuştur (Tunçay, 1981:269-270). Bu olaylardan hemen sonra Mustafa Kemal Paşa, Fethi Bey'e şu beyanda bulunmuştur:

“Ben (partiler arası tarafsızlık konusunda) sözümde duruyorum. Fakat benim üzerimde bir de bu memleketi emniyet ve huzur içinde tutmak mes’uliyeti var. Siz hemen birkaç ay içinde iktidara geçmek için uğraşıyorsunuz. Hiç beklemeğe tahammül göstermiyorsunuz. Bugün iktidarda olanları düşürüp yerine geçecek olursanız bu memleketi emniyet ve huzur içinde ayakta tutabilecek misiniz? Bana bir kere bu kanaati vermelisiniz” (Tunçay, 1981:270-271).

Aslında burada görüldüğü gibi Mustafa Kemal Paşa, ani bir iktidar değişikliğine hazır değildir. Mustafa Kemal Paşa, SCF'nin yerel seçimlere girmesini istemese de 1 Kasım 1930'da TBMM olağan toplantı yılını açtığı zaman konuşma yaparken, belediye seçimlerinde meydana gelen olaylar için fırkaları uyarmıştır. SCF'nin İzmir mitinginin engellemeye çalışıldığı gibi belediye seçimlerinde de çok fazla baskı yapıldığı görülmüştür. Örneğin; Yeni Adana gazetesinin 4 Eylül 1930 tarihli haberinde, topluma baskının seçimler için yapıldığı ve halkı oy kullanımında özgür ve dikkatli olması gerektiği konusunda uyarmaktadır:

“Birçok mahalle muhtarının Belediye memurları vasıtasıyla Halk Fırkası'na götürülerek orada hazırlanan intihap encümen mazbatalarını imza ettirdikleri beyan edilmektedir ve gazete tarafından şu uyarıda bulunulmuştur; “İntihap Serbesttir, her hangi bir fırkanın keyfine tabi deyildir. Ne Polis müdürü, ne Polis memurları hiçbir kimseyi intihap işi için bir yere sevk etmeye hakkı yoktur. Herkes kanunun verdiği hak dairesinde reyini istimal edebilir. Muhtarlar! Elinizdeki mahalle mühürleri babanızın malı deyildir. O mahalle halkına ait bir şeydir. Binaen aleyh, Onu her rasgelenin arzu ettiği yere basmaya hakkınız yoktur. Ancak mahalle halkının arzu ettiği yere basa bilirsiniz. Kendilerine bir takım fırkacılık süsü veren gayri mesul kimselerin arzusu ve emriyle bastığınız mühürlerin sizden hesabını sorarlar. Sonra mesul mahkum olursunuz. Dikkat ediniz!” (Yeni Adana: Belediye İntihap Münasebetsizlikleri Devam Ediyor, 4 Eylül 1930)

Diğer bir örnek olarak aynı gazetenin 5 Eylül 1930 tarihli nüshasında da “Ey Ehali” başlıklı haberde, ise şu ifadeler kullanılmıştır: *“Belediye intihabındaki entirikalar bütün şiddetiyle devam ediyor. Bazı resmi adamlarla gayriresmi kimseler kapı kapı dolaşarak icabına göre okşayarak icabında tehdit ederek senden kendi adamlarını tayin ettirmek için yâdalmaya devam ediyor. Gözünü aç! İşlerini bitirdikten ve kendilerini O mevkie getirdikten sonra yüzüne bile bakmaya ve bir selam vermeye tenezzül etmeyenlere oyunu verme! Adana'nın bir yudum içecek temiz suyu yokken ve memleket buhran felaketi içinde yuvarlanırken (300) bin lira vererek kanunsuz bir şekilde mezbaha yaptırmaya çıkan, yine her gün bozulup yapılmak suretiyle asfalt yol ve yaya kaldırımları yaptırmak için yüzbinlerce lira borç altına girip belediye emlakını rehnedenden bir belediye heyetini tekrar tayin ettirmek istiyorlar. Gözünü aç! Reyini Serbes olarak ver, kanuni hakkını Serbes olarak istimal et. Yardakçıların sözüne inanma!”* (Yeni Adana: Ey Ehali, 5 Eylül 1930).

Fethi Bey, belediye seçimlerine karıştırılan fesat ve yolsuzluklar hakkında 15 Kasım 1930 tarihinde Dâhiliye Vekili'nden istizahta bulunmak üzere müzakere açılmasını teklif etmiştir. Bu istizah, Büyük Millet Meclisi Heyeti Umumiyesince kabul edilmiştir.⁶ Ardından Meclis müzakeratında yapılan görüşmeler esnasında Fethi Bey'in yapılan yolsuzlukları örnekleyen konuşması, Adana basınına da yansımıştır. Türk Sözü gazetesinin 17 Teşrinisani 1930 tarihli nüshasında Fethi Bey: *“Birçok yerde belediye intihabatı esnasında hükümet memurlarının tarafsız kalmadıklarını Serbes Fırkaya rey vermek isteyenlere müşkilat gösterdiğini intihaba fesat karıştığını söyleyip dâhiliye memurlarını tenkit etmiştir”* (Türk Sözü: Meclis Müzakeratı, 17 Teşrinisani 1930). Bununla birlikte Halk Fırkası adına konuşan milletvekilleri, Fethi Bey'in Mondros Mütarekesi'nde hükümet üyesi olduğuna ve Şeyh Sait İsyanı'ndaki aldırılmaz tavırlarına atıfta bulunmuşlardır. Fethi Beyde milletvekillerinin eleştirilerine karşılık şu cevabı vermiştir:

“Mondros Mütarekesi'ni akte saik olan sebepler sizce de malumdur. Alınmakta olan telgraflar derhal mütareke aktinin lüzumunu bildiriyordu. Müttefikler mütareke akdetmişlerdi. Bu vaziyet karşısında ‘hayır harbe devam edeceğiz’ deyebilirdi. Fakat biz bir hükümet için borcunu vermek şereftir diye vaki beyanatını bir daha tekrar ederek başka ne deye bilirdim. Fırka teşkilatı içinde mürteciler ve tekkeçiler gibi eşhasın bulunmadığını ve fakat Serbest fırka lehinde rey veren adamların mazisinin tetkik etmenin ne Serbest Cumhuriyet fırkasının ne de diğer herhangi bir fırkanın iktidarı dâhilinde bulunmamıştır” (Türk Sözü: B.M. Meclisinde, 18 Teşrinisani 1930).

4.5. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Kapatılması

Bütün bu baskılar, yolsuzluklar ve mecliste yapılan tartışmalar sonucunda Fethi Bey, 17 Kasım 1930'da Dâhiliye Vekâleti'ne dilekçe göndererek, SCF'yi feshettiğini açıklamıştır. Fakat Fethi Bey'in hazırladığı, Nuri Bey'in el yazısı ile yazdığı fesih beyannamesinin ilk hali şu şekildeydi:

“Tebellür eden (beliren) son vaziyete göre fırkamız, Büyük Gazi Hazretleri'ne karşı siyâsî sahnede mücadele edecek bir mevkie getirilmiştir. Fırkamız doğrudan doğruya Gazi Hazretleri'nin teşvik, ısrar ve tasvibleriyle vücade gelmiş ve büyük reisimizin her iki fırkaya karşı eşit yardım muamelesine mazhar olacağı teminatını almıştı. Esasen başka türlü siyâsî bir teşekküle vücade vermek sorumluluğunu almayı hiçbir zaman hatırıma getirmedi. Halbuki emrivâki (oldu bitti) şeklinde gerçekleşen son durum karşısında bizce imkânsız olan bu teşebbüse devam etmek beyhude olacağından fırkamızın feshine (kendi kendisini kaldırmasına) ve durumun tüm teşkilâta ve dahiliye vekâletine bildirilmesine karar verilmiştir.” (Okyar, 1999:528).

Bu fesih beyannamesinin bazı kısımları değiştirilerek, Dâhiliye Vekâleti'ne gönderilmiştir. Ardından SCF'nin fesih haberi basında, 18 Kasım 1930'da Türk Sözü gazetesinde *“İnhilal Kararı Gazi Hz'ne Arzedildi”* başlığıyla kamuoyuyla paylaşılmıştır. Fethi Bey, genel başkanlığını yaptığı fırkayı feshetme sebebini şöyle açıklamıştır:

“Serbest fırka Gazi Hz'lerinin tasvip ve teşvikle teşekkül etmiştir. Gazi Hz. ise Halk fırkası ile gelecek intihaplarda karşılaşmak mecburiyetinde kalacaktır. Hâlbuki fırkamız asla Gazi Hazretlerinin riyasetinde bulunan bir fırka ile mücadeleye girişmek iktidarında değildir. Bu muhal iş karşısında fırkamızı feshediyoruz” (Türk Sözü: İnhilal Kararı Gazi Hz'ne Arzedildi, 18 Teşrinisani 1930).

⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, C.1, İ.5, 15 Kasım 1930, s.16., bkz. Adana'da belediye seçimlerinde yolsuzluklar yapıldığına dair bir örnek olarak: Adana intihap encümeni valiye verdiği mazbatada sandıktan 4730 rey pusulası çıktığını ve defterlerde 4652 adedinin ismi hizasına imza, mühür veya parmak işareti vazedildiğini söylüyor. Bu halde aradaki fark olan (78) rey açıktan sandığa atılmış ve intihabata fesat karıştırıldığı resmen tesbit edilmiştir. TBMM Zabıt Ceridesi, C.1, İ.5, 15 Kasım 1930, s.18.

SCF'nin kendisini feshetmesine dair basında eleştiriler devam etmiş ve çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Ferit Celal Güven, Türk Sözü gazetesinin 19 Teşrinisani 1930 tarihli nüshasındaki köşe yazısında SCF'nin kapanışı ve Fethi Bey hakkında eleştirilerini de içeren şu yazıyı yayınlamıştır:

“Fethi Bey’in vatan hudutları içinde, husule getirilen sert tahripkâr fırtınaları, tadil kabiliyeti gösterememesi; Fırkasının namına yapılan geri hareketlerin önüne geçememesidir. Azimkârlığı iki üç ay devam edemeden, büyük davalara girilerek, halkı beyhude yere sarsmaları, onları geniş ve tatbiki muhal vaatlerle memleketin nefine uygun olmayan hareketlere sevkmemeleri lazımdı. Reis olmak kolay değildir. Reis müztrip, çetin günlerin yükünü yalnız başına omuzlarına alacak, müsterih rahat günleri başkalarına verecektir. Fethi Bey ise, çetin işi hariçtekilere rahat işi kendine ayırmak istedi. Üç aydır Halk Fırkası en ağır ithamlar altında bırakıldı. Ağır hücumlara maruz kaldı. Bütün bunlara sabırla temkinle mukabeleden başka bir şey yapamadık. [...]. Muhalefet bizzat mensuplarının kurbanı olmuştur. Onlar hile, yalan, tezvir, ihtiras silahlarıyla mevkii iktidara gelinebilir zannediyorlardı; masum halkı bu suretle aldatmışlardı. İşte bu fena emeller, fesh kararına vesile olmuştur. Fırkamız her zaman olduğu gibi halkın en samimi nigâhdanı olarak onun dertleri ile uğraşmada, devam edecek onun ıstırabını dinliyecek, onu bağrına daha sıkı basarak hedefine yürüyecektir” (Türk Sözü: Ferit Celal, Niçin Dağıldılar, 19 Teşrinisani 1930).

Tevfik Bey de Ferit Celal Güven'in, SCF'nin yalan söyleyerek siyaset yapma ve iktidara gelebilme hırsı nedeniyle dağıldılar konulu köşe yazısına cevaben Yeni Adana gazetesinde şu köşe yazısını paylaşmıştır:

“1-Serbes fırkanın ilk teşekkülünde Gazi Hazretleri ile Fethi Bey arasında teati edilmiş olan mektuplarda fırkaların faaliyetini zevk ile müşahade edeceğini söylüyen Gazi hazretlere karşı Serbest Fırka daima Reisi Cumhur Hazretlerinin bu sözlerine istinaden müşarunileyhin vazifesi icabı bitaraf vaziyette bulunduğunu söylemiş ve hiçbir zaman Gazi, Serbes Fırkanın her hangi surette hamisi denmemiştir. Hâlbuki Fethi Beyin fırkasını feshe ait beyannamesinde de söylediği gibi Gazi Hazreti ile siyasi sahada karşı karşıya gelmek vaziyeti hâsıl olmuş ve onu kendisine mal eden fırkaya değil ancak şahsına olan itimat dolayısıyla onunla karşılaşmak istenmemiştir.

2-Serbes Fırkanın dağılmasına amil ve müessir olan sebeplerden birisi ve en mühimi de Fırka lideri Fethi Beyin meclis kürsüsünden söylediği gibi inzibat kuvvetleri ve süngüler karşısında siyasi bir fırkanın bakasına yaşamasına imkân bırakılmış olmamasıdır. Bu vaziyet intihap zamanında kendisini temamiyle göstermiştir.

3-Halk Fırkası ismi verilen kadro hiç bir zaman Serbes Fırkanın inkişaf ve terakkisi için çalışmadığı gibi bilakis oraya intisap edenleri ve edecekleri tazyik ve tehdit ettirmiş, intihap yerlerinde hükümet kuvvetlerini istimal ederek bu fırkanın ölmesine uğraşmıştır. Diğer taraftan gazeteleri ile yaptırmış olduğu irtica ve anarşi propagandaları meydandadır.

4-“Niçin Dağıldılar, muharriri Serbes Fırkaya girmiş olan namuslu adamlara acınmakta olduğundan da bahsediyor. Serbes Fırkaya mazisi temiz ve vatani hizmetlerle dolu insanlar girmiş ve onlardan teşekkül etmişti şu memlekette halk fırkası namına aceba bir kadrodan başka ne gösterebilirler?

5-Serbes Fırkanın teşekkülüdür ki Halk fırkası kadrosunda bir hareket vücade getirmiş ve sekiz senelik uykudan uyanarak nihayet yeni teşekkül etmiş gibi kadronun başında bulunan eski beceriksiz kimseleri tebdil etmek zaruretinin hissetmiştir. Bunlar şimdi meydanda ve tatbik edilen hallerdir. Üç aylık bir muhalefet halk fırkasına ve mecliste hükûmete büyük hesaplar verdirmek mcburiyetini hissettirmiştir ve sık sık itimat reyî almak vaziyetinde kalmıştır. Ve sonra idaresiz vekillerin tebdil ve yerlerine muktedir zevatın gelmesi, vergilerde tadilat teşebbüsleri, masrafların tenkisine gidilmesi, kalem ve söz

hürriyetinin daha müsait şekle ve Cumhuriyet yakışacak bir tarza girmesi işte bunlar bu üç aylık muhalif fırkanın hayatına âit muvaffakiyetlerdir” (Yeni Adana: Tevfik, Niçin mi Dağıldılar, 20 Teşrinisani 1930).

Basındaki bu karşılıklı tartışmaların ardından 19 Teşrinisani 1930 tarihli Türk Sözü gazetesinde Fethi Bey’in siyasette yalnız mı kalacağı veya muhalif mi olacağı vb. gibi sorulara cevap verilen haberde; *“Serbes fırka muhalifi hakkında bariz bir şey yoktur. Fethi Bey: tek başına muhalefet yapacağım. Arkadaşlarından bazıları tekrar Halk fırkasına geçeceklerdir. Bunların kimler olduğuna dair henüz hiçbir haber alınamamıştır”* (Türk Sözü: Fethi Bey Yalnız mı Muhalif Kalacak”, 19 Teşrinisani 1930) bilgisi yer alırken, 20 Teşrinisani 1930 tarihli Türk Sözü gazetesinde ise: *“Fethi, Ağaoğlu Ahmet ve Nuri Beyler İstanbul’a hareket ettiler, Sabık fırkalarının merkez teşkilatını teftiş edeceklerdir. Serbes fırka şubeleri kâmilan seddedilmiştir”* açıklaması yer almıştır (Türk Sözü: Teftiş İçin Sabık S.F. Erkânı İstanbul’a Gittiler, 20 Teşrinisani 1930).

SCF’nin kendisini feshetme olayı SCF taraftarlarını üzdüğü gibi CHF taraftarı basınını da adeta güçlendirmiştir. Basında SCF deneyimi üzerine siyaseten değerlendirmeler yapılmıştır. CHF taraftarı basın, SCF’nin feshedilmesi kararını bütünüyle parti yöneticilerinin basiretsizliğine ve gerici unsurlarının partiye hâkim olmalarına bağlamakla birlikte SCF taraftarı basının yayınladıkları da SCF’nin kapanmasında etkili olduğu vurgulanmıştır (Koç, 2006: 74).

Adana’da hükümete yakın olan Türk Sözü gazetesi yazarları, SCF ve yöneticilerine ağır eleştiriler yöneltmişlerdir. Örneğin; 21 Teşrinisani 1930 tarihli Türk Sözü gazetesinde, iktidara gelmenin ve ülke yönetmenin bu kadar kolay olmadığını ifade eden yazı dikkat çekicidir:

“Daha ilk günden beri gözlerini pekiyi seçmediğini biliyorduk: İzmir’deki 7,000 kişiyi bütün millet gibi görmüşlerdi; Mecliste 200 kûsur kişi yenilmez, aşılmaz bir dağ gibi başlarını bunalıttı.

-İktidar, iktidar, fakat ne zaman?

Bugün mü, bu akşam mı saat kaçta? Hesap ve tahminlerini bu kadar daraltmış ve kısaltmış olanlar, seneleri adımlamak lazım geldiğini görünce bitkinlik hissettiler. Cumhuriyetin Başvekilliği ve vekilliği, sadrazamlık ve nazırlık değildir. Oraya saray idaresi ile değil, kademe kademe millete yapılan hizmetlerin ve tanıtılan kıymetlerin içinden çıkılır. Kendi sabırsızlıklarını memleket hürriyetsizliği mantığı ile örtmeğe kalkıştırlarsa cidden ayıp olur. Onlar için hürriyet, uğrunda fedakârlıktan bu kadar kolay vaz geçilir bir şey mi idi?” (Türk Sözü: 21 Teşrinisani 1930).

Bu yazının ardından Türk Sözü gazetesi eleştirilerin dozunu artırarak, Fethi Bey için ise şu ifadeleri kullanmıştır:

“Feshin hakiki sebebi hiç de bunlar değildir. Bilâkis Fethi Bey mecliste tarizkâr, müstehzi, şedit idi. Bir çok defalar hırçın bir kedi gibi muarızlarının üzerine atılıyor, tırmalıyor, incitiyordu. Fırka hatipleri bir noktada büyük bir zühule düşüyorlardı:

-Bir tek adam...

Nezakat gösterelim efkârı umumiye ekseriyet kuvvetini muhalefete karşı suiistimal ediyor, demesin. Fethi Bey bu hareketten azami derecede istifade etti. Hücumlarında insafsız oldu. Fırkasının gazetelerinde gördüğümüz politika havasını meclis kürsüsünde de gördük” (Türk Sözü: Ferit Celal, İnfisah Nasıl Olur Sebebi Ne İdi?, 23 Teşrinisani 1930).

Yeni Adana gazetesinin fırkanın feshinin Adana halkı için derin bir üzüntü oluşturduğunu şu şekilde kamuoyuyla paylaşmıştır:

“Memlekete refah ve saadet getirecek ve içinde bulunduğumuz iktisadi sefaletin izalesi için çalışacak olan Serbest Fırka daha doğduğu günden itibaren halkı etrafına toplamış ve halk, fırkayı temamiyle benimsemiş bulunuyordu. Bilhassa Adana’da fırka teşkilâtının az zamanda genişleyerek köy ocaklarına varıncaya kadar ikmal edilmiş bulunması bu alakanın derecesini anlâtıyyla kâfi geliyordu. Fırkanın feshi haberi ise hiç beklenmeyen bir heyelan gibi halk üzerinde çok derin infial ve teessürler hasıl etmiştir. Herkes bu habere inanamıyor ve bunu akli selimin kabul edemeyeceği bir netice ve bir facia olarak buluyordu” (Yeni Adana: Serbes Fırkanın Feshi, 20 Teşrinisani 1930).

5.Sonuç

Erken Cumhuriyet dönemi Türkiye’inde SCF’nin siyasal ömrü çok uzun sürmemiştir. Türkiye’de çok partili siyasal rejim denemesi, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’ndan sonra bir kez daha hüsrarla sonuçlanmıştır. Bazıları Mustafa Kemal Paşa’nın gerçekten çok partili demokrasi oluşturmaya çalıştığına fakat şiddet olaylarını gördükten sonra bu girişimin pek de mantıklı olmadığına inanmaktadır. Bazıları da ekonomik bunalımın sürdüğü dönemde huzursuzluğu gidermek adına kolay idare edilebilir bir muhalefet oluşturmak, fakat bu muhalefetin kontrolünden çıkabileceği ihtimalini görünce partinin siyasal hayatını sonlandırdığını ifade etmektedir. Farklı bir görüşe göre ise SCF, bu dönemde Mustafa Kemal Paşa ve İsmet İnönü arasında başta iktisadi politikadaki anlaşmazlığın bir ürünü olarak doğmuştu. Bu yoruma göre Mustafa Kemal Paşa, İsmet İnönü ve CHF’yi dengeleme amacındaydı. İsmet İnönü ise, muhalefet denemesinin çok tehlikeli ve henüz erken olacağına Mustafa Kemal Paşa’yı sonuçta ikna etmişti.

Çalışmada Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Ali Fethi Okyar’ın siyasal çalışmaları Adana yerel basınına temsil eden iki önemli, Yeni Adana ve Türk Sözü gazeteleri üzerinden incelenmiştir. Ele alınan konularda zaman zaman birbirine karşıt görüşler ileri süren söz konusu gazetelerden, Yeni Adana çok partili sisteme geçişi dolayısıyla yeni partiyi destekleyen yazılara geniş yer vermiştir. Yeni Adana gazetesinin politik renginin ardında, gazetenin kurucusu olan Ahmet Remzi Yüreğir’in 1930’da Serbest Fırka Adana il teşkilatının oluşturulmasında görev aldığı, dolayısıyla yeni partinin siyasi çizgisine yakın olduğu da gözlerden kaçırılmaması gerekir. İncelenen diğer yerel gazete, Türk Sözü’nün kurucusunun Hasan Ferit Celal (Güven)’in de aynı zamanda CHF milletvekili olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla Türk Sözü gazetesi de Cumhuriyet Halk Fırkası politikaları ve tutumunu destekleyen haberler yaparak kamuoyuna bilgi aktarmıştır. SCF’nin kapatılması/kapanması ve partinin siyasi hayattaki yerine ilişkin değerlendirmelere bakıldığında her iki gazetenin politik çizgisi net bir şekilde anlaşılmaktadır: Türk Sözü gazetesine göre, Ali Fethi Okyar ve partisinin politik tarzı, “alaycı, hücumlarında insafsız, rakiplerini hırçın bir kedi gibi tırmalayarak inciticiydi”. Yeni Adana gazetesi ise yeni partinin memlekete “mutluluk ve refah” getirebileceği düşüncesiyle hem ülke genelinde hem de Adana’da köy ve bucaklara kadar, halk tarafından ilgi gördüğünü, SCF’nin kapatılması kararının da büyük üzüntü yarattığını belirtmiştir.

Kaynakça

TBMM Zabıt Ceridesi, C.1, İ.5, 15 Kasım 1930, s.16

Yeni Adana

Türk Sözü

Cumhuriyet

Son Posta

Ağaoğlu, A., (1994). *Serbest Fırka Hatıraları*, İstanbul:İletişim Yayınları.

Arıkoğlu, D., (1961). *Hâtıralarım*, İstanbul: Tan Gazetesi ve Matbaası, 1961.

- Aydoğan, B., (2005). Adana'nın Ünlü İnsanları, Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi Dergisi.
- Çavdar, T., (2008). Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950, Ankara: İmge Yayınevi.
- Çelik, K., (2016). Atatürk'e Yakın Bir Adanlı Hasan Ferid Celal Güven, Tarihte Adana ve Çukurova Cilt IV, (Ed. Yılmaz Kurt, M.Fatih Sansar), Adana: Akademişyen Kitabevi.
- Çufalı, M., (2012). Türk Parlamento Tarihi TBMM Dönem VIII (1946-1950), Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.
- Emrence, C., (2006). Serbest Cumhuriyet Fırkası: 99 Günlük Muhalefet, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ertem, B. (2010). Siyasal Bir Muhalefet Denemesi Olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası, ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, Cilt:1, Sayı:2,72.
- Ferit Celal, (23 Teşrinisani 1930). İnfisah Nasıl Olur Sebebi Ne İdi?, Türk Sözü.
- Demirel, A. (Hazırlayan). (2008). İsmet İnönü, Defterler (1919-1973), I.Cilt, İstanbul: YKY
- Güneş, G. (2006). Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Aydın'da Teşkilatlanması ve 1930 Belediye Seçimleri üzerinde Oluşan Tartışmalar, Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt:25, Sayı:39.
- Halıcı, Ş., (2004). Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Kuruluşu Sırasında Ali Fethi (Okyar) Bey ile Mahmut Esat (Bozkurt) Bey'in Polemikleri. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt:XX, Sayı:59,
- İslam, İ., Milli Mücadele'de Yeni Adana Gazetesi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- İsmail Tevfik, (1932). Adana Vilayeti Matbuatı, Ankara: Hariciye Vekâleti Matbaası.
- Kaynar, M. K. (2007). (Der.), Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partileri, 1923-2006, Ankara: İmge Kitabevi.
- Koç, İ. C., (2006). Tek Parti Döneminde Basın İktidar İlişkileri, Siyasal Kitabevi.
- Lewis, B., (2015). Modern Türkiye'nin Doğuşu, (Çev. Boğaç Babür Turna), Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Okyar, F., (1980). Üç Devirde Bir Adam, (Haz. Cemal Kutay), İstanbul: Tercüman Tarih Yayınları.
- Osman O., (1999). Mehmet Seyitdanlıoğlu, Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye Fethi Okyar'ın Anıları, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Öztürk, K., (1995). Türk Parlamento Tarihi TBMM Dönem III 1927-1931, C.III, Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları.
- Şeker, K., (2014). Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın Kurulması ve Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Gelişmelere Bakışı, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:32, 6.
- Tunçay, M., (1981). Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923- 1931), Ankara: Yurt Yayınları.
- Ural, S., ve Soyer, N., (2012). "Atatürk Dönemi Adana'da Yerel Basın", Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 10, 178.
- Uran, H., (2007). Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yüreğir, A. R., (21 Ocak 1953a). Adana Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Teşekkül Etti, Yeni Adana.
- Yüreğir, A. R., (22 Ocak 1953b). Ali Paşa Kabinesi Samimi Görünmüyordu, Yeni Adana.
- Yüreğir, A. R., (20 Ocak 1953c). Divanı Harbe Verilen Çok Ağır ve Sert Cevap, Yeni Adana.
- Yüreğir, A. R., (31 Aralık 1952d). O Devrin Düşmanlarına Karşı Boykot Başlamıştı, Yeni Adana.
- Yüreğir, A. R., (3 Nisan 1953). Yeni Adana Yeniden Neşr Hayatına Atılıyor, Yeni Adana.

İnternet Sitesi:

<http://turkoloji.cu.edu.tr/CHUKUROVA/makaleler/35.php>, Erişim Tarihi: 14.03.2018.